

ПАЭЗІЯ ЯЗЭПА ПУШЧЫ Ў КАНТЭКСЦЕ ЛІНГВАТЭКСТАЛАГІЧНАГА АСЭНСАВАННЯ

Прадстаўлены матэрыял змяшчае асноўныя вынікі лінгватэксталагічнага даследавання паэзіі Я. Пушчы. Разглядаецца роля пейзажных замалёвак, сувязь з фальклорам, уплыў рускамоўнай паэзіі, падкрэслена ўвага да арыгінальнай формы паэтычнага маўлення (і адыход ад вычварнасці маўлення ў паэзіі «сталай»), выкарыстанне фанетычных і сінтаксічных сродкаў з мэтай удакладнення паэтычных твораў, узмацнення іх выразнасці.

Актуальнасць тэмы даследавання абумоўлена наступнымі фактарамі:

- пералік прыярытэтных напрамкаў навуковых даследаванняў РБ на 2011–2015 гг. уключае пункты 11.9 (гістарычнае развіццё беларускай мовы, яе сучасны стан, функцыянаванне і сувязі з іншымі мовамі свету) і 11.10 (беларуская літаратура і літаратуразнаўства ў кантэксце духоўна-маральнага развіцця грамадства і сусветнага мастацкага працэсу), а прадстаўлены матэрыял адносіцца да абодвух названых напрамкаў;
- назіранні ажыццяўляліся з пункту гледжання лінгватэксталагіі, якая з'яўляецца адным з цікавых і перспектыўных падыходаў да вывучэння мастацкіх тэкстаў;
- творчасць Я. Пушчы, нягледзячы на яе мастацкую (і ідэйную) вартасць, яшчэ не атрымала належнага навуковага асвятлення.

Сфера выкарыстання атрыманых вынікаў – пераважна ў выкладанні сучаснай беларускай мовы, стылістыцы беларускай мовы, культуры беларускай мовы, лінгвістыкі тэксту, лінгвістычнага аналізу, функцыянальнага і экспрэсіўнага сінтаксісу і інш.; пры падрыхтоўцы спецкурсаў і спецсемінараў па мове мастацкай літаратуры, тэорыі літаратуры; пры стварэнні

падручнікаў і дапаможнікаў па беларускай мове і беларускай літаратуры для ВНУ і агульнаадукацыйных устаноў РБ.

Язэп Пушча (сапраўднае імя – Іосіф Паўлавіч Плашчынскі) – адзін з паэтаў, чые погляды, адлюстраваныя праз мастацкае асэнсаванне рэчаіснасці, значна змяніліся на працягу адносна кароткага перыяду.

Ужо ў першых творах Я. Пушчы¹ добра бачна апяванне новага (савецкага) жыцця, выразна праяўляецца радасны настрой працоўнага чалавека, які нарэшце адчуў сябе сапраўдным гаспадаром, атрымаў магчымасць стваральнай працы для сябе і такіх жа, як ён. Пры гэтым прыўзняты ўнутраны стан звычайна перадаецца праз пейзажныя замалёўкі; перадаючы вобразы прыроды, паэт часта выкарыстоўвае такія сімвалы, як раніца і вясна. Характэрным у гэтым плане з'яўляецца верш «Радзіма і Сонца»²: *«Скранаюцца горы, і трушчарца скалы. // Не ведацьме гора, – знайшлі, што шукалі. // Прачнуліся рана, усталі на зорцы, // Песню славім Радзіму і Сонца. // Шчаслівае ранне! Чакае нас праца // На нівах, заводах, у цэхах гарачых. // Не спознімся, станем на вахту учасе. // Радзімы і Сонца народ дачакаўся!»*

Ужо ў самым пачатку творчага шляху Я. Пушчы можна заўважыць цесную сувязь паэзіі з фальклорам. Гэта праяўляецца ў шырокім ужыванні слоў з дэмінутыўнымі суфіксамі (*зоранька, рэчацька, сонечка, сцезжанька, ночка, голлейкі, зялёненькі* і інш.), зваротаў-зачынаў «ой ты», «ой вы», «ой ды» (*Ой ты, вецер, сціхні, не шумі; Ой вы, нівы, з вусатым калоссем; Ой ды песні мае цёмнавірыя; Ой у полі бялявая зорка; Ой, наклон табе, песня, у ногі і інш.*), сінанімічных паўтораў з мэтай удакладнення (*ніцма-ніц, бягуць-снуюць, сцячка-сон, зоры-вочы, шэльмы-ветры, голлейкі-веці, песні-птушкі, твар-аблічча, песня-вясна* і інш.). Пры гэтым фалькларызм можа спалучацца з відавочнай працай над формай; напрыклад, у вершы «Рэчанька не спіць» акрамя таго, што выкарыстоўваецца выключна дакладная рыфма на фоне выверанай рытмічнай арганізацыі, кожны радок мае таксама ўнутраную рыфму; сустракаецца ў гэтым жа вершы і паўтор радка, сваясаблівае кальцо (першы радок зноў прыводзіцца ў апошняй страфе, але ў апошняй страфе з ім суседнічае іншы радок, які і выказвае непасрэдна асноўны настрой твора): *«Рэчанька не спіць, светлая бяжыць // Травы напайць, сонейка умыць. (...) Не пазбыцца мар: лёг загар на твар, // Сонейка з-за хмар выграбае жар. (...) Рэчанька не спіць, светлая бяжыць // Смутак не імжыць, і ахвота жыць».*

У творчасці многіх паэтаў-«маладнякоўцаў» можна заўважыць адбіткі ўплыву рускамоўных (рускіх) паэтаў, напрыклад, У. Маякоўскага і С. Ясеніна; у пэўнай ступені частковая «пераймальнасць» назіраецца і ў вершах Я. Пушчы. Так, вынік уплыву У. Маякоўскага праяўляецца перш-наперш

¹ Вершы Я. Пушчы прыводзяцца паводле выдання: Пушча, Я. Збор твораў : у 2 т. / Я. Пушча. – Мінск : Маст. літ., 1993.

² Радкі аддзяляюцца знакам //, строфы //, так званая «лесвічка Маякоўскага» знакам /.

на ўзроўні фармальнай пабудовы верша, што можна назіраць, напрыклад, у вершы «КСМ на дэманстрацыі», радкі якога пададзены характэрнай «лесвічкай», іх даўжыня розная, а з мэтай узмацнення выразнасці нават слова можа разрывацца па розных «прыступках» (так званая «лесвічка У. Маякоўскага»): *«На вуліцы у чырвані // Штандартаў БССР // Праменіцца ва- тага / КСМ. / З адвагаю – // Спакою папярок – // Каманду голас даў: // – Стройным тропам // Роты!.. / Крок, / Два, / Тры!.. // Абцасаў звякнуў грук // Аб цвёрды брук. // Ідуць – / Шырэй, / Шырэй / Кругі, // І толькі чуць // Сярод імгі, // Як лоп- / нула гара – / У-р-р-а!..»*

На нашу думку, значна больш глыбокія сувязі – на ўзроўні тэматычным, вобразным, агульнафіласофскім – існуюць у вершах Я. Пушчы і С. Ясеніна. Прыклады такой сувязі далёка не адзінкавыя: «Над Прыпяццю», «Мне чупрыны не хочацца звесіць», «Васількова-зялёнаю ночкай», «Лісты да сабакі». Так, у вершы «Над Прыпяццю» пераклічка творчасці двух паэтаў бацьца на ўзроўні агульнага настрою пейзажнай замалёўкі, у якой асноўнай фігурай выступае бяроза (параўн. з вершам С. Ясеніна «Береза»). Верш «Мне чупрыны не хочацца звесіць» відавочна нагадвае ясенінскі «Клен ты мой опав- шый...»: у абодвух вершах узнікае вобраз хмелю (дарэчы, даволі часты у твор- часці абодвух паэтаў і не вельмі характэрны для тагачаснай беларускай паэзіі) і размовы з наваколлем, якая адбываецца ў стане ап'янення. Верш «Васілько- ва-зялёнаю ночкай» змяшчае словы «буяню», «грубіян», якія паэт ужывае для ўласнай характарыстыкі, што нагадвае створаны С. Ясеніным вобраз «позта- хулігана» («шарлатан», «скандаліст», «хуліган»). На ўзроўні назвы паралель паміж творчасцю Я. Пушчы і С. Ясеніна ўзнікае дзякуючы знакамiтым «Лістам да сабакі» (параўн. з ясенінскім «Собаке Качалова»).

Безумоўна, паэтычнае майстэрства, якое выявілася ўжо ў першых вер- шах Я. Пушчы, на раннім этапе творчасці часта спалучалася з ненатураль- насцю формы і, суадносна, створаных вобразаў. Падчас адбываецца так, што для разумення сэнсу (для «расшыфравкі») асацыяцый, суаднясення паэтычнага маўлення з рэчаіснасцю) трэба прыкласці значныя намаганні. Так, у вершах «Новы дзень», «Смелым крокам» і некаторых іншых увага чытача палкам прыцягваецца да знешняй формы вершаў, што не ідзе на карысць ні глыбіні твора, ні ўспрыняццю зместу чытачом: *«Марац, // Ду- мак схліўшы галлё, // Марыць // Аб мурожнай мяжы. // Сонца чырвоны галоп // Золатам далі імжыць. // Раніца // Ё полі рыкае // У зялёную сінь. // Раніць // Грудзі рака ёй. // Вісне вясны каласнік. // Вецер // Пад гаем // Песняю поўдзень аўсяніць».* («Вясновае»)

Крыху пазней Я. Пушча адыходзіць ад вычварнасці маўлення ў вершы. Важна, што разам з гэтым на змену асноўнаму настрою першых твораў – чыстай радасці вітання новага жыцця, безумоўнаму апяванню новай рэчаіснасці – паступова прыходзіць асэнсаванне, якое нясе сум, роспач. Напрык-

лад, у вершы «Выгляд твой маладжавы зблажэў» мудрагелістасць у стварэнні вобразаў відавочна знікае, саступаючы месца сапраўднаму лірызму, глыбіні паэтычнага маўлення, дзе за знешне простымі словамі хаваюцца моцныя пачуцці і высокая ступень разумення жыцця: *«Мы былі тады толькі адны, // Па дарозе ступалі спакойна. // Праімчаліся гэныя дні, // Праімчаліся шпаркімі коньмі. // Не вярнуць іх ніколі ўжо, — // Толькі ўспомніцца часам, як неслі. // Яшчэ жар не адцвіў, не пажоўк, // Яшчэ будуць і казкі і песні».*

Важна таксама, што ў вершах побач з вобразамі раницы і вясны ўзнікае восень, якую можна зразумець не толькі як пару года, але і як унутранае адчуванне таго, што лепшае ўжо прайшло. Напрыклад, у вершы «Не шуміце, вятры!» мы сустракаем: *«смутак асенні асін»; «Рассыпайся, сляза, // Па лісці кроплямі»; «Пасцілайся, смутак»; «Што было, не будзе».*

Працуючы над формай, выразнасцю вершаў, Я. Пушча імкнуўся «падключыць» усе моўныя ўзроўні, каб зрабіць вобраз больш глыбокім.

На фанетычным узроўні гэта праявілася ў даволі шырокім выкарыстанні гукапісу, паўтору галосных або зычных. Напрыклад, верш «Не шуміце, вятры!» змяшчае наступныя радкі: *«Не лісты зажурыліся ў сіль, / І не смутак асенні асін».* У вершы «Зімовае» за кошт нагнятання гукаў [с], [ш] перадаецца шалясценне травы: *«На расхрыстаны водшыб // З зарасляў вецер уцёк. // Рвецца ў пошыбе // Сонца, — // Шалясціць сухавеем трысць... // О, сакаліныя песні, свавольце!»*

На ўзроўні сінтаксісу стварыць адчуванне жывой, даверлівай размовы з чытачом паэту дапамагае шырокае выкарыстанне пытальных і клічных сказаў, а таксама разнастайных звароткаў да «суразмоўцы», у якасці якога фактычна выступае сам чытач: *«Не ведаю, мо я у п'яне?»»; «Ну, дыў хіба ж не цяжка нам тут?» («Тут і там»); «Чаму так сэрца любіць / Вясны зялёны шум?» («Чаму так сэрца любіць»); «Хто ж сягоння к сабе мяне прыме?» («Эх, песня!...»); «Як шмат у ёй тады красы!» («Не шумі, бяроза!»); «Ой ты, краса палёў далёкіх, / І вы, ў тумане наплавы!» («Ой ты, краса...»); «Ўсміхнуўся зораньчы на ўсходзе... / Як многа светлых мар?!» («Дружбакоў-таварышаў не маю...»).* Замацаваць, узмацніць гэты эффект дапамагае звычайнае для вершаў Я. Пушчы маўленне ад першай асобы; пры гэтым аўтар не проста ўжывае займеннік «я», але і выкарыстоўвае ў творах сваё ўласнае імя або прозвішча (псеўданім). Так, два апошнія радкі верша «Лісты да сабакі» гучаць так: *«Чужыя людзі ходзяць каля склепа. / Пільнуй! Цябе цапуе твой Язэп».* Верш «Новыя лісты» завяршаецца радком: *«Бывайце, бывайце! Вітае вас Пушча».*

Імкнучыся да максімальнай выразнасці, экспрэсіўнасці, ступені ўздзеяння на чытача, паэты-«маладнякоўцы» (і не толькі яны) часта звярталіся да словатворчасці; не стаў выключэннем у гэтым плане і Я. Пушча. Так, сярод яго наватвораў мы сустракаем: *электравітрынны, півахмельны, бе-*

тонна-сталічны («Вуліца рукі прасцерла»); *брыльянціца* («Слязіны буйныя упалі»); *звонна-імпэтны*, *хмеле-імпэтны* («Звона-імпэтныя хвалі»); *электрадождж*, *рытміца*, *шэйнакатрыны* («Вітрыны») і шмат іншых.

Творчасць Я. Пушчы вельмі разнастайная як з пункту гледжання тэматычнага (пейзажныя замалёўкі, інтымная лірыка, вершы грамадска-палітычнай накіраванасці, творы ў традыцыях фальклору, вершы пра вёску), так і з боку выкарыстаных вобразна-выяўленчых моўных сродкаў. Важнай рысай яго паэзіі з'яўляецца імкненне да раскрыцця ўнутранага стану: думак, пачуццяў, сумненняў – а значыць, вершы Я. Пушчы адзначаны сапраўдным псіхалагізмам і яшчэ доўгі час не будуць адносіцца ў беларускай літаратуры да «далёкага мінулага».

Літаратура:

1. *Пушча, Я.* Збор твораў : у 2 т. / Я. Пушча. – Мінск : Маст. літ., 1993.